

Economische Noties

Over het begrijpen van begrippen.

Fons Vernooij

Het onderstaande artikel is verschenen in nummer 3 van de 32e jaargang van Factor D. (december, 2014) Het doel is om tot een verdere verdieping te komen van het gebruik van begrippen in de bedrijfseconomie.

Samenvatting:

„Ach wat maakt het uit of er *omzet* staat of *verkoopprijs*, als je maar begrijpt wat ze bedoelen”. Dit is een van de meest opmerkelijke uitspraken geweest die ik opving tijdens de hardop-denkenprotocollen die ik in het kader van mijn promotie-onderzoek (1) heb afgenomen onder leerlingen. Waar draait het om? Is de belangrijkste economische taalvaardigheid om te leren omgaan met slordig woordgebruik? Of gaat er iets schuil achter een naam, waarbij het er niet zozeer toe doet welke naam je koppelt aan een begrip, als de context maar duidelijk maakt wat de auteur bedoelt?

In veel artikelen heb ik betoogd dat een economisch begrip uit drie elementen bestaat: een naam, een getal en een eenheid. De omzet verwijst naar een stroomgrootte met een bepaalde waarde en met de eenheid ‘euro per periode’. De verkoopprijs verwijst naar een voorraadgrootte met een waarde en met de eenheid ‘euro per stuk’. Omzet is afzet maal verkoopprijs. En toch die opmerking: *Omzet of verkoopprijs, wat maakt het uit?* Het zijn in elk geval twee verschillende economische noties en kennelijk gaat het er voor de leerling om dat de auteur via de context de juiste notie oproept, welke term hij daar ook voor gebruikt.

Het is dus eigenlijk niet houdbaar om te beweren dat een grootte uit drie elementen bestaat. Economische begrippen bestaan uit vier elementen: een notie, een naam, een getal en een eenheid. Economen communiceren met elkaar op basis van economische noties die ze willen oproepen in uiteenlopende contexten. Daarvoor gebruiken ze een taaltje dat vol zit met homoniemen, synoniemen en misconcepten. Onder elkaar weten ze wel wat ze bedoelen, maar voor veel leerlingen en voor veel buitenstaanders is dat verwarrend. Die richten zich op de namen van de grootheden en denken dat elke naam een specifieke betekenis heeft, of in andere woorden dat elke naam een specifieke economische notie oproept. Zij letten niet op de context, maar proberen uit hun herinnering de notie te halen die de eerste keer met de naam is meegegeven.

Introductie

„Ach wat maakt het uit of er *omzet* staat of *verkoopprijs*, als je maar begrijpt wat ze bedoelen”. Dit is een van de meest opmerkelijke uitspraken geweest die ik opving tijdens de hardop-denkenprotocollen die ik in het kader van mijn promotie-onderzoek (1) heb afgenomen onder leerlingen. Nu, twintig jaar later houdt deze uitspraak mij nog bezig. Wat zegt deze leerling precies? Ik heb het altijd gezien als de perfecte mentaliteit om bedrijfseconomische teksten te lezen, want die blinken regelmatig uit door een grote slordigheid in de keuze van de termen. *Leren omgaan met slordig woordgebruik*, zo heb ik vaak als motto meegegeven aan leerlingen en aankomende docenten.

Economen bedoelen het vaak goed, maar zeggen het verkeerd. Als je ze erop aanspreekt, dan corrigeren ze zichzelf wel, maar verder vinden ze dat je niet teveel moet zeuren over die details. Of in de woorden van Frank: „Fons wil die verwarring vervolgens weer geheel wegnemen (.. door acht begrippen te onderkennen waar ik met vier wil volstaan..), maar eigenwijs als ik ben, denk ik dat het laatste wel bijzonder veelgevraagd is.”

Eerlijk gezegd, kan ik me daar wel iets bij voorstellen. Uitgave of betaling, wat maakt het uit? Kosten per periode of kosten in een bepaalde periode, wat maakt het uit? Als leerlingen maar begrijpen waar het om gaat. Dan kun je op elkaar lijkende begrippen als synoniem gebruiken. En de termen Kosten en Uitgaven? Emissiekosten, aanschafkosten, installatiekosten, sloopkosten?

Ach wat maakt het uit, als de leerling maar weet dat het uitgaven zijn, die gewoon op de liquiditeitsbegroting komen. Toch? Als je maar begrijpt, wat ze met die termen bedoelen.

Economische noties

Kennelijk gaat het niet om de naam, maar om iets wat achter de naam schuil gaat. Iets wat afhankelijk is van de context. Iets wat begrip van de situatie vereist om tot de juiste interpretatie van een term te komen. Kennelijk gaat het om een economische notie die bestaat zonder dat eenduidig is aan te geven wat die notie inhoudt.

„Geef me een plaatje van een zebra en ik vertel je het verhaal van de dierentuin en wat die niet allemaal kost”, zo formuleerde professor Pen het eens in zijn boek ‚Kijk Economie’. „Vraag je af waar een zebra leeft en je bent bezig met aardrijkskunde, vraag je af hoe een zebra zich voortplant en je bent bezig met biologie, vraag je af wat de prijs van een zebra is en je bent bezig met economie. Maar voor de economie als invalshoek duiken ook andere vragen op: wat zijn de kosten voor levensonderhoud, welke inkomsten zijn nodig om een dierentuin te onderhouden en hoe vergaar je geld om je kosten te bestrijden? Bijvoorbeeld door plaatjes of ansichtkaarten van zebra’s te maken en die te verkopen.”

Economische noties hebben te maken met vragen en antwoorden die je kunt stellen over een onderwerp, welk onderwerp dan ook. Bijvoorbeeld als ik een auto koop en tegen mijn partner zeg dat het een hele uitgave was, dan kan mijn partner zeggen: „Had je dan zoveel geld bij je?”. „Nee natuurlijk niet, maar de auto is ook nog niet geleverd.” Nee, de uitgave is wel gedaan, want het contract is getekend. Zijn uitgaven en betalingen dan synoniemen? Of in deze situatie niet? En als ik contant betaal? Zijn het dan wel synoniemen?

Economische begrippen

Het aangaan van een verplichting en het inlossen van die verplichting zijn verschillende economische noties, maar welke namen hangen we aan die noties? In veel artikelen heb ik betoogd dat een economisch begrip uit drie elementen bestaat: een naam, een getal en een eenheid. Maar alsnog moet ik daar een kanttekening bij maken. Economische begrippen bestaan uit vier elementen: een notie, een naam, een getal en een eenheid.

De semantische vraag die hieruit voortvloeit is of het nuttig is om voor elke notie een aparte naam te hebben? Als er vier noties zijn, zoals betaling, uitgave, kosten per periode en kosten in een bepaalde periode, is het dan nodig om die vier noties semantisch te onderscheiden of kunnen we het gemakshalve met twee namen af? Hanteren we dus in feite twee homoniemen waar het om vier noties gaat? Een homoniem is een term die twee of meer betekenissen kan hebben, dus kan duiden op twee of meer verschillende noties. Dat zijn legitieme taalkundige verschijnselen, want de woordenboeken staan er vol mee.

Omzet of verkoopprijs, wat maakt het uit? Het zijn in elk geval twee verschillende economische noties, want omzet is afzet maal verkoopprijs. Omzet en verkoopprijs geven antwoord op verschillende vragen: „Welk bedrag ontvang ik in een periode?” versus „Welke bedrag ontvang ik per stuk bij verkoop van een bepaald goed?”. Maar is het denkbaar dat ik deze twee verschillende noties kan oproepen met dezelfde naam en het onderscheid laat plaatsvinden op basis van de situatie waarin de term gebruikt wordt?

Eigenlijk wel, ook al is het niet praktisch in het voorbeeld van omzet en verkoopprijs. De leerling had er echter geen probleem mee. „Als je maar weet wat ze bedoelen”. Dat is kennelijk het criterium. Veel economen zullen niet weten dat je omzet bedoelt, als je de naam verkoopprijs hanteert, maar voor veel andere begrippen die verwant zijn aan elkaar ligt dat kennelijk anders. Niet alleen omdat ze slordig gebruikt worden, maar ook omdat er zoveel verschillende economische noties zijn in de bedrijfseconomie, dat je ze niet allemaal een andere naam kunt geven.

In mijn proefschrift (1) heb ik beschreven hoe leerlingen dimensieloze modellen in hun hoofd ontwerpen, doordat zij de eenheden negeren die bij een grootheid horen. Bijvoorbeeld:

- Verkoopprijs = kostprijs + nettowinst (i.p.v. opslag nettowinst).
- Kostprijs = inkoopprijs + directe inkoopkosten (i.p.v. directe kosten per stuk) + algemene bedrijfskosten (i.p.v. opslag algemene kosten).
- Brutowinst = omzet - inkoopprijs (i.p.v. inkoopwaarde). Etcetera.

In feiten bouwen de leerlingen dan geen consistente bedrijfseconomische modellen in hun hoofd, maar modellen van trefwoorden, waar geen onderscheid gemaakt wordt tussen twee belangrijke noties: ‚per eenheid product’ en ‚per periode’.

Invloed jargons op noties

Bovendien hebben leerlingen te maken met verschillende jargons: boekhouden, interne verslaglegging, financiering, externe verslaglegging, commerciële calculaties, etc. Elke subdiscipline heeft zijn eigen noties en zijn eigen namen. Homoniemen en synoniemen volop, zoals is weergegeven op de website www.bedrijfseconomische-begrippen.nl. Met de voorstellen voor het nieuwe programma Bedrijfseconomie & Ondernemerschap (2) komen al deze homoniemen en synoniemen terug, want de consistente begrippenstructuren wil de commissie B&O in al haar wijsheid schrappen (zie par. 2.2.2) en de oude subdisciplines komen elk met hun eigenaardigheden weer afzonderlijk aan bod.

Op de jaarrekening van een NV of BV komt vaak de term „Betaalde rente” voor. Het gaat dan niet over de rente die in een jaar is betaald, maar over de rentekosten die aan een jaar zijn toegerekend. Die notie blijft bestaan in het jaarverslag van een NV, ook al is de voorgeschreven naam van deze grootheid onjuist. En de „Som der kosten” bevat lang niet alle kosten, aangezien de fabricagekosten in de kostprijs van de omzet zitten en de ‚Betaalde rente’ er buiten valt. Zolang de lezer weet welke notie achter de term schuil gaat, is er geen probleem, maar als de lezer aan de term probeert af te lezen welke notie erbij hoort, gaat het mis.

Kennis van begrippen houdt in dat je kennis hebt van homoniemen (een naam die verwijst naar meerdere noties) en synoniemen (een notie die met verschillende namen wordt aangeduid). Kennis van subdisciplines in de bedrijfseconomie is noodzakelijk om de situaties te schetsen waarbinnen een bepaalde term verwijst naar een bepaalde economische notie. Situationele kennis is dus een onderdeel van de koppeling van de namen van grootheden aan de noties die ermee opgeroepen moeten worden.

Nu zou het probleem overzichtelijk blijven als economen de verschillende jargons zouden willen onderkennen en er zorgvuldig mee om zouden willen gaan. Maar helaas, vaak is te constateren dat slordig woordgebruik veelvuldig voorkomt. Economen hanteren de namen van economische grootheden gemakzuchtig onder het motto: „Je weet toch wat ik bedoel (in deze situatie)”.

Economische noties en begrippen

Alles in overweging nemend, geldt de vraag niet of het beter is om met vier of acht begrippen te werken als het om uitgaven, kosten, e.d. gaat maar om **de vraag hoeveel economische noties bij de leerlingen tot ontwikkeling moeten komen en hoeveel begrippen daarvoor nodig zijn**. Laten we een voorbeeld nemen en los van elkaar de economische noties onderscheiden en vervolgens de vraag stellen hoeveel en welke begrippen zinvol zijn om die noties te benoemen. Op 1 oktober 2014 gaat een bedrijf een onderhoudscontract aan van twee jaar, dat ingaat op 1 november, voor een totaal bedrag van 4800 euro. De betaling voor het eerste half jaar vindt plaats op 1 december. Welke economische noties moeten de leerlingen hierin onderkennen?

Vereiste economische noties:

- 1 oktober aangaan van een verplichting van 4800 euro;
- 1 november factuur voor de eerste periode van 6 maanden voor 1200 euro;
- 1 november ingang van de belasting van de resultatenrekening voor 2400 euro per jaar d.w.z. voor 200 euro per maand;
- 1 december overmaken van 1200 euro voor de eerste periode van 6 maanden;

31 december belasting van de resultatenrekening voor 400 euro in 2014.

De vraag is nu hoeveel termen zinvol zijn om deze verschillende economische noties onder woorden te brengen. Mijn keus zou zijn:

- 1 oktober obligo
- 1 november uitgave
- 1 november kosten per onbepaalde periode
- 1 december betaling
- 31 december kosten voor een bepaalde periode.

Het punt is nu dat elke docent de vrijheid heeft om zelf te kiezen hoeveel woorden volgens hem of haar de beste keuze is. Twee woorden hebben de eenvoud van een tweetal, maar dan moet steeds uit de context blijken welke exacte bedoeling de spreker of auteur heeft met die term. Misverstanden liggen voor de hand. Maar meer woorden vereist consistentere woordgebruik, want anders doceer je de verkeerde noties.

Niet-commerciële organisaties

Rest ons de vraag of deze zelfde noties van belang zijn voor niet-commerciële organisaties. Economen hanteren graag een tunnelvisie en projecteren de noties uit een commerciële organisatie op de niet-commerciële organisaties door ook van verlies en winst te spreken in hun administratie. Maar ja, ze heten niet voor niets niet-commerciële organisaties. Zij hanteren de termen baten en lasten als ze op verantwoorde wijze verslag willen uitbrengen over het boekjaar.

Nu zou ik daar niet over beginnen als ik niet was gestruikeld over een passage in het leerplanvoorstel voor Bedrijfseconomie & Ondernemerschap (B&O) (2). In paragraaf 2.2.2 staat: *In tegenstelling tot commerciële organisaties staan bij niet-commerciële organisaties de baten debet en de lasten credit. In het nieuwe programma is ervoor gekozen de eindtermen rond baten en lasten te laten vervallen, omdat deze begrippen immers overeenkomen met opbrengsten en kosten en tot verwarring kunnen leiden.*

Hebben baten dezelfde economische notie als opbrengsten? En hebben lasten dezelfde economische notie als kosten? En als dat zo is, waarom staan baten dan debet en opbrengsten credit? Waarom staan lasten credit en kosten debet? Is daar dan geen verklaring voor? Welke notie ligt ten grondslag aan de term baten om ervoor te zorgen dat het logisch is dat deze debet staat, terwijl opbrengsten toch echt credit staan.

De term baten ligt een abstractieniveau hoger dan ontvangsten, evenals lasten een niveau hoger ligt dan uitgaven. De penningmeester van een niet-commerciële organisatie moet tweemaal drie noties bewaken bij de opstelling van een begroting en de afrekening via een jaaroverzicht. De eerste twee noties zijn de *te verwachte ontvangsten* en de *te verwachte uitgaven* als basis voor een begroting. Vervolgens kan hij een overzicht opstellen op basis van de twee noties *werkelijke ontvangsten* en *werkelijke uitgaven*. Deze confrontatie geeft al een redelijk beeld van het beleid, maar er kunnen vertekeningen optreden.

Als de gemeente een verwachte subsidie niet op tijd heeft overgemaakt of als de penningmeester de zaalhuur te laat heeft betaald, ontstaan er vertekeningen in het overzicht aan het eind van het jaar die een goede beoordeling van het bestuursbeleid verhinderen. Daarom zal een goede penningmeester ook een overzicht maken van *ontvangsten waarop de vereniging recht had* in het afgelopen jaar (c.q. de baten als derde notie) en *uitgaven die de vereniging had moeten doen* op basis van de begroting (c.q. de lasten als derde notie).

De verschillen tussen werkelijke ontvangsten en baten en de verschillen tussen werkelijke uitgaven en lasten, komen vervolgens op de balans tot uiting. Investerings staan daar overigens niet op, want er zijn alleen uitgaven die niet geactiveerd hoeven te worden, omdat ze ook als te verwachten uitgaven in de begroting staan. Als die gedaan zijn, dan is de begroting goed uitgevoerd.

Net als de ontvangsten komen de baten debet te staan, enkel en alleen omdat het gecorrigeerde ontvangsten zijn. De lasten komen credit te staan, omdat de uitgaven ook credit staan. De juiste noties van baten en lasten zijn dus nodig om te begrijpen waarom de baten en lasten precies andersom staan als de opbrengsten en kosten. Maar kennelijk is dat inzicht bij leden van de leerplancommissie B&O ook niet aanwezig. Wellicht dat het goed is het oude programma (3) er toch nog eens op na te slaan. Vereenvoudigingen zijn prima, maar beperk het daartoe.

Voetnoten

(1) *Het leren oplossen van bedrijfseconomische problemen. Didactisch onderzoek naar kostprijs- en nettowinstvraagstukken in het voortgezet onderwijs*, Fons Vernooij, Thieme Meulenhoff, Zutphen, 1993. (Inmiddels volledig downloadbaar via www.vakdidactiek-bedrijfseconomie.nl).

(2) *Appendix domein E, Financieel Beheer*, onderdeel van het leerplan Bedrijfseconomie & Ondernemerschap, SLO, 2014.

(3) *Management & Organisatie*, voorlichtingbrochure havo/vwo, LPC, CITO en PMVO, Enschede, december 1996.

Websites

www.bedrijfseconomische-begrippen.nl

www.vakdidactiek-bedrijfseconomie.nl